

BỔ SUNG VỐN TÀI LIỆU CHO THƯ VIỆN: NGUỒN TÀI LIỆU IN HAY ĐIỆN TỬ

Đề cập kinh nghiệm bổ sung tài liệu điện tử của các thư viện nước ngoài, xem xét vấn đề cần giải quyết nên thay thế một phần hay hoàn toàn tài liệu in bằng tài liệu điện tử.

Trong điều kiện công nghệ thông tin phát triển như vũ bão, cho phép con người tạo ra các nguồn tư liệu khác nhau như tư liệu in ấn, tư liệu điện tử. Vấn đề được đặt ra là việc lựa chọn và sử dụng thường xuyên ngày càng tăng các nguồn dữ liệu khoa học gốc có giá trị thông tin chất lượng cao đối với các nhà khoa học.

Thế kỷ 21, các thư viện khoa học cần bổ sung đủ các dạng thông tin điện tử mới có khả năng đáp ứng các dịch vụ thông tin-thư viện đa chiều, đa ngành. Theo thời gian, sự phát triển mạnh công nghệ thông tin giao tiếp ngày càng tăng tạo điều kiện cho việc xuất hiện các sản phẩm điện tử cạnh tranh với các nguồn tài liệu, dữ liệu khoa học in ấn truyền thống - sách báo, tạp chí.

Ngày nay, vai trò của thư viện khoa học trong hệ thống bổ sung vốn tài liệu đã thay đổi không chỉ ở chỗ tạo ra các kho tài liệu mà còn phải đảm bảo cho việc tiếp cận trực tiếp với những thông tin khoa học mới của nền công nghệ mạng. Vấn đề xảy ra với toàn thế giới nói chung trong nghiên cứu thư viện học hiện đại là nghiên cứu và soạn thảo các phương pháp đánh giá tài liệu điện tử và phương pháp kết hợp bổ sung nguồn vốn tài liệu điện tử và in ấn truyền thống.

Chúng ta xem xét vấn đề này dựa trên kinh nghiệm thực tế của các thư viện nước ngoài, trước hết là nguồn tư liệu về khoa học và nguồn tư liệu phù hợp với diện bổ sung, cần chú ý đến khả năng tiếp cận tới các sản phẩm điện tử mang tính thương mại chứ không phải tới các nguồn tư liệu mở trong đó có các dữ liệu số hóa của các thư viện điện tử.

Việc phân tích các công trình nghiên cứu được tiến hành những năm gần đây của hàng loạt các thư viện nước ngoài đã cho thấy vấn đề đặt ra là phải chăng nguồn tài liệu in ấn đã dần được thay thế bằng nguồn tài liệu điện tử.

Trước hết ta cần xem xét kinh nghiệm sử dụng sách và các bộ sưu tập điện tử- một trong những hướng xác định nhu cầu về sách điện tử- đó là so sánh dữ liệu nhu cầu đối với các loại

tiêu đề sách như nhau ở cả hai hình thức: dạng điện tử và dạng in. Kết quả nghiên cứu của các chuyên gia thư viện cho thấy, cần phải rất thận trọng khi nói về việc bác bỏ hoàn toàn với nguồn tài liệu in để nghiêng về nguồn điện tử. Qua các phân tích của họ thì thấy nhu cầu về hai loại trên gần như bằng nhau: 37% sử dụng sản phẩm dạng in ấn, 38% sử dụng dạng điện tử. Trong số 63 tên sách xuất bản năm 2008 thì có 15 sách được sử dụng ở dạng điện tử, 23 sách ở dạng in và chỉ có 6 sách được sử dụng cả hai dạng in và điện tử.

Trong bài báo của mình, các tác giả đã đưa ra dẫn chứng trong các công trình nghiên cứu tương tự ở trường đại học Oclanda. Tại đây người ta đã xem xét trong số 219 sách in được đưa ra cho người dùng tiếp cận dưới dạng điện tử, kết quả cho thấy: có 53 sách được bạn đọc sử dụng ở dạng in và chỉ có 34 sách sử dụng dạng điện tử.

Nghiên cứu tương tự như vậy tại thư viện Trường đại học Texas A&M cho thấy một số lĩnh vực như: vật lý, hóa học, công nghệ thông tin và truyền thông được giới thiệu ở dạng điện tử (*NetLibrary, ebrary, Safari*).

Mặc dù xu thế nghiêng về ủng hộ sách điện tử ở ngành hóa học, đặc biệt là công nghệ thông tin và truyền thông, các công trình nghiên cứu đã chỉ ra rằng trong vòng một năm tỷ lệ không yêu cầu dùng nguồn tư liệu điện tử khá cao- 77%, trong khi đó nguồn tư liệu in ấn là 76%. Về vấn đề này tác giả đã cảnh báo khi lựa chọn từ chối bổ sung sách in để chỉ bổ sung sách điện tử, cần thận trọng phân tích kỹ một cách hệ thống về việc sử dụng chúng. Ngoài ra họ cho rằng, mua các bộ sưu tập điện tử trực tiếp tại các nhà xuất bản là tốt hơn bởi vì bạn sẽ nhận được nhanh hơn so với sách in, tránh được bản trùng và dễ dàng tiếp cận.

Có hàng loạt dẫn chứng xác định việc sử dụng sách điện tử và sách in được đưa ra trong các công trình nghiên cứu của các chuyên gia thư viện đại học ở Canada. Rất nhiều công trình nghiên cứu của họ đã chỉ ra rằng, mặc dù các

Nhìn ra thế giới

nguồn tài liệu điện tử được sử dụng khá rộng rãi so với tài liệu in, song sự xuất hiện tài liệu điện tử trong các thư viện cũng không làm ảnh hưởng lớn đến nhu cầu sách in. Loại sách phổ cập được sử dụng song song hai hình thức.

Trên cơ sở phân tích này, thư viện trường đại học Newfoundland ở Canada đã tiến hành nghiên cứu về ảnh hưởng của việc mua sách điện tử tới việc sử dụng sách in. Các so sánh được tiến hành trong quá trình nghiên cứu đã cho thấy, nhu cầu sách in và sách điện tử trong kho tài liệu như nhau, mặc dù, việc sử dụng sách in có phần giảm một chút. Nếu nói về việc thay thế nguồn tài liệu in ấn bằng tài liệu điện tử thì có thể ưu tiên đối với loại tài liệu sách in chỉ phục vụ tại chỗ.

Các công trình nghiên cứu được tiến hành nhiều hơn là các công trình phân tích việc sử dụng các tạp chí điện tử đồng thời các kho tài liệu in truyền thống với mục đích giải phóng chỗ để mở rộng phục vụ các dạng tài liệu khác. Ngày nay, các nhà xuất bản đưa ra các khả năng rộng lớn về sử dụng tạp chí điện tử nhằm nêu ra những kinh nghiệm trong và ngoài nước, tuy nhiên, để khả năng này hiện thực hóa thì đòi hỏi phải có nguồn tài chính nhất định.

Sự thay thế nguồn tin in ấn bằng nguồn tin điện tử trong các kho thư viện khoa học hiện đại kéo theo nhiều khó khăn cả về đầu tư tài chính, và đôi khi cả sự thất vọng cho những người tham gia vào quá trình này. Về vấn đề trên có thể tham khảo kinh nghiệm của thư viện đại học Michigan. Năm 1998 trường đại học này đưa ra cho bạn đọc tiếp cận 5 năm bộ sưu tập tạp chí điện tử của một trong các nhà xuất bản, do vậy họ đã không đặt mua 53 tạp chí in.

Hợp đồng mua bán được thực hiện tại công ty lớn và khi thỏa thuận trong hợp đồng trước kết thúc thì các yêu cầu mới được đưa ra với giá cao hơn đối với các phiên bản điện tử tạp chí. Khi đó thư viện không đủ nguồn tài chính, bởi vậy lại quay lại đặt mua với hình thức in truyền thống nhưng chỉ là 35 trong 53 tên tạp chí, ngoài ra, các số cũ (backfiles) cũng không truy cập được.

Kết quả của những bất đồng đó là - người dùng tin không được tiếp cận với 53 tạp chí cốt lõi quan trọng và buộc phải trở lại đặt mua loại truyền thống. Đây là một thử nghiệm không thành công, tuy nhiên bộ phận hành chính của

thư viện đại học này đã hợp tác với Ủy ban về vấn đề thư viện của địa phương để đặt mua một phần tạp chí hoàn toàn dưới dạng điện tử. Khảo sát người dùng tin thì thấy họ quan tâm tới phương án này, nhưng trong chừng mực có thể họ muốn được sử dụng các tạp chí những năm cũ ở bất cứ hình thức nào trong trường hợp không có ở dạng điện tử.

Một Hội đồng chuyên môn trong thư viện được lập ra để thực hiện phương án này và cần phải giải quyết các vấn đề sau:

- Trong khuôn khổ thư viện, khi ký hợp đồng với nhà xuất bản để đảm bảo tiếp cận tài liệu cần phải thận trọng xác định các thuật ngữ phù hợp;
- Phân tích kỹ những điều nhà xuất bản nêu ra trong hợp đồng với mục đích tuân thủ lợi ích của thư viện và người dùng tin;
- Xây dựng các tiêu chuẩn đối với các tạp chí chỉ tiếp cận được dưới dạng điện tử;
- Lập danh sách tạp chí chỉ giới thiệu dưới dạng điện tử.

Kinh nghiệm của thư viện đại học Michigan đã chỉ ra rằng, ngôn ngữ hợp đồng phải thật rõ ràng, đơn nghĩa. Vì vậy, hàng loạt các thư viện lớn đã soạn thảo ra cách tiếp cận và các quy tắc của mình để có được các thỏa thuận phù hợp khi mua tạp chí điện tử.

Tiêu chuẩn lựa chọn tạp chí điện tử là làm sao có thể hoàn toàn không phải dùng tới bản in giấy. Bản điện tử có tính hiện đại, format thuận tiện, chất lượng thông tin tốt, độ tin cậy của nhà cung cấp-nhà xuất bản.

Ý kiến tương tự về vấn đề đặt mua các tác phẩm điện tử trong đó không chỉ nói tới tầm quan trọng của việc tiếp cận thường xuyên tới các tác phẩm những năm gần nhất mà còn xuất hiện sự độc quyền đối với các nhà xuất bản hàng đầu có thể bắt buộc phải tuân theo các điều kiện của họ về giá tương quan cũng như việc hình thành gói đơn đặt. Ngày nay, việc tính toán đến ngân sách là vấn đề đặc trưng trên toàn thế giới. Về tính cấp thiết của việc tiếp cận tới tạp chí điện tử và giá đắt đỏ của nó, tác giả đã nêu ra một trong các phương án thoát ra khỏi tình trạng này là tổ chức liên hợp trên quy mô quốc gia trong phạm vi có khả năng phân chia tài chính phù hợp tương ứng với các nhà xuất bản khi đặt mua các tạp chí điện tử.

Hợp nhất các thư viện đại học ở Ohtario

Nhìn ra thế giới

(Canada) vào các liên hợp- Có một mô hình nữa để giải quyết vấn đề từ chối sử dụng kho thư viện truyền thống hoặc kho hỗn hợp. Trong số các giám đốc thư viện đại học đã được phỏng vấn với mục đích làm rõ quan điểm về việc rút ra khỏi và thay thế các nguồn tin in ấn truyền thống, chỉ giữ lại một bản in duy nhất đồng thời lưu tâm tới vai trò của liên hợp trong quá trình hợp tác trong lĩnh vực này. Cuộc phỏng vấn đề cập tới các vấn đề sau:

1- Sự cần thiết nào cho việc lưu trữ các tác phẩm in ở Canada?

2- Liệu có nên thành lập một trung tâm lưu trữ vùng ở Ohtario?

3- Điều gì được cho là ưu tiên hơn trong việc phát triển kho tư liệu in?

4- Liệu ý kiến ủng hộ việc tổ chức kho tư liệu số hóa có được cho là ưu tiên đối với các thành viên của Liên hợp?

5- Có cần thiết hay không để lại một bản sao duy nhất của tạp chí điện tử trong kho số hóa?

Cuộc phỏng vấn đã cho thấy rằng các thư viện đã hiểu được sự cần thiết phải giảm bớt khối lượng bộ sưu tập in, nhất là những nơi có bản trùng dạng điện tử. Tuy nhiên, trong trường hợp này lại xuất hiện nhiều vấn đề và có sự nghi ngờ về những hoạt động của sự hợp nhất tương tự, trong đó có:

1- Thay đổi và xem xét lại bản chất và vai trò của thư viện cùng các chức năng của nó.

2- Cần có một mô hình thế nào để quản lý một hệ thống tương tự như vậy- tập trung hoá hay phân tán?

3- Bằng cách nào để so sánh các bộ sưu tập dạng in và dạng điện tử khi thành lập kho lưu trữ?

4- Vấn đề bổ sung đầy đủ.

5- Có những hình thức phục vụ nào đối với các tác phẩm in?

Nhưng khi quan tâm tới ngân sách của tất cả các thành viên của Liên hợp thì giá trị và dự án ngân sách là yếu tố cơ bản và quan trọng nhất.

Sự hợp tác của các thư viện được thể hiện trong báo cáo của các chuyên gia từ nước Áo tại phiên họp của Ủy ban thường trực IFLA bộ phận bổ sung và phát triển vốn tài liệu trong khuôn khổ đại hội thường niên của IFLA. Trong báo cáo này nêu kinh nghiệm của Liên hợp các

thư viện nước Áo về việc thực hiện dự án thành lập bộ phận lưu trữ toàn bộ sưu tập các tạp chí in có dạng điện tử. Các tác phẩm in tốt nhất trong 52 thư viện thành viên được lưu trữ trong một số các thư viện thành viên hoặc dưới dạng nguyên bản hoặc các bản sao bài báo.

Tại trường đại học GGSi ở Dehli, Ấn Độ đã tiến hành một công trình nghiên cứu so sánh việc sử dụng các tạp chí dạng điện tử và dạng in, phân tích kỹ lưỡng việc phục vụ tài liệu in truyền thống và các nhu cầu sao chép và sử dụng các tạp chí điện tử của các nhà xuất bản như: Elsevier, Emerald, IEEE và các nhà xuất bản khác.

Công trình nghiên cứu cho thấy, mặc dù con số thống kê về việc sử dụng nguồn điện tử tăng nhưng con số yêu cầu sao chép và mượn tài liệu in ấn truyền thống (đặc biệt là sách) không giảm mà lại tăng.

Theo ý kiến của các chuyên gia đã nghiên cứu thì điều này được giải thích là do sự thuận tiện của vị trí sắp xếp và tổ chức thư viện tốt, đặc biệt là đối với sinh viên có thể tận dụng bất kỳ nguồn tài liệu nào có trong thư viện. Việc tăng số lượng mượn tài liệu in được thể hiện rõ đối với tài liệu giáo khoa không phục vụ ở dạng điện tử. Một loạt nguồn tài liệu điện tử được sử dụng tăng cao là do số người dùng tin tăng ở loại viết luận văn, luận án, chuẩn bị cho hội thảo... và họ có thể sử dụng các giao diện website để nhanh chóng tìm được các thông tin cần thiết qua nguồn điện tử.

Như các công trình nghiên cứu khác nhau của Phương Tây đã chỉ ra rằng, nhiệm vụ của họ là tìm ra sự phối hợp giữa việc sử dụng nguồn tin điện tử và trên giấy- đó là công việc khá phức tạp và đa chiều, quá trình thay thế nguồn in bằng điện tử xảy ra riêng biệt cho từng thư viện và không thể chỉ dựa vào các số liệu thống kê. Để có được số liệu cụ thể về sử dụng nguồn điện tử có thể sử dụng các công trình nghiên cứu nhóm tập trung hoặc phương pháp thăm vấn.

Hai tác giả Grec và Sellers bằng hình thức thảo luận đã đưa ra ý kiến rằng, một số thư viện do eo hẹp về ngân sách buộc phải lựa chọn một trong hai dạng nguồn tin, trong khi đó nhiều thư viện khác cho rằng, người dùng tin của họ yêu cầu nguồn tin điện tử nên từ chối bổ sung nguồn tin trên giấy, tuy nhiên khi ngân sách bị giảm thì không phải tất cả các nguồn tin điện tử đều được cung cấp cho thư viện.